

Gli Studi sul Vicino Oriente in Italia dal 1921 al 1970.

I - *L'Oriente Preislamico*, Roma 1971, 183 Sayfa.

II - *L'Oriente Islamico*, Roma 1971, 436 Sayfa.

[= İtalya'da 1921 senesinden 1970'e kadar Orta Doğu'ya dair yapılan araştırmalar. I - İslâmiyet Öncesi Şark. II - İslâmiyet Devrinde Şark].

Elimizdeki bu iki ciltlik eser Roma'daki meşhur Şark Enstitüsü (Istituto per L'Oriente)'nün kuruluşunun 50. yıldönümü vesilesiyle yayınlanmıştır. Her ne kadar başlıkta İtalya'da denilmişse de, bu ülke dışında basılanlar da sırası gelince işaret edilmiştir. Bu eser şimdiye kadar alıştığımız bibliyografya çalışmaları gibi alfabe sırasına göre yapılmış bir kataloglama değildir. Sahalarında mütehasşis olanlar, ilgilendikleri konuların 1921 senesinden sonra elli yıl içinde nasıl işlendiğini aydınlatmakta ve meydana gelen fikir mahsullerinin de tam künyelerini vermektedirler. Şark dünyasına dair sorunların canlandığı anlarda, yayınların da çoğaldığını görüyoruz. Buna da Libya sorununu Türk tarihi açısından bir örnek olarak gösterebiliriz. Bu asrın başında bizim elimizde olan Libya, İtalyanların hücumuna uğrayınca kaybedilmiş ve aynı yıllarda İtalya'da bu ülke hakkında muhtelif yayınlar yapılmıştır. İkinci Cihan Harbi sıralarında da bu topraklara ait yayınlar çoğaldığı gibi, günümüz tarihçileri tarafından da çeşitli zamanlarda işlenmektedir.

Şark dünyasına ait araştırmaları kapsayan italyanca bibliyografya kitaplarının sayısı az değildir¹. Bu yayınlar sayesinde, daha ilk çağlardan itibaren Ortadoğu ülkeleri ile yakından temas kuran İtalya'nın fikir ürünlerinden haberimiz oluyor². İki cilt olarak yayınlanan elimizdeki bu eserin "İslâmiyet Öncesi Şark" başlığını taşıyan birinci cildi, eski şark âlemini ilgilendirdiği için üzerinde durmuyorum. Kalınca bir cilt

¹ Müşterek mesâi sonucu yayınlanan bir tanesi [*Contributo italiano alla conoscenza dell'Oriente. Repertorio bibliografico dal 1935 al 1958*. Firenze 1962, 277 S.] 1842 senesinden itibaren yayınlanan bibliyografyaların son halkasıdır. Yalnız italyan doğubilimcilerinin eserlerini tanıtmak için hazırlandığı kaydediliyor. Giriş'te *Turcologia* kısmının tanınmış türk dili ve tarihi mütehasşisi Alessio Bombaci tarafından hazırlandığı notu var. Az bir sayfayı işgal eden bölümde (S. 203-209) Ettore Rossi, Luigi Bonelli ve Alessio Bombaci'nin yayınları yanında bir kaç araştırmaya rastlıyoruz. Ancak bir Türk davası olan Hatay meselesinin *L'Islam* bölümünde bulunmasının doğru olmadığını zikretmem lâzımdır (s. 179 daki S. Nava ve E. Nune'nin araştırmaları).

² Bu konu hakkında bir hayli yayın bulunduğu gibi, uluslararası kongreler de düzenlenmiştir. İtalyan Akademisi (*Accademia Nazionale dei Lincei*) tarafından da yürütülen bu faaliyetin basılı olanlarından ikisini kaydediyorum: *La Persia e il mondo Greco-Romano*. Ayrıca, *La Persia nel Medioevo*. Sıra ile, 1965 ve 1970 senelerinde toplanan bu iki kongrenin tebliğlerinden ikincisine ait kısa bir tanıtma hazırlamaktayım.

olarak, "İslâmiyet Devrinde Şark" başlığı taşıyan ikinci kısım, bazı paragraflarında Türk kültür ve tarihini ilgilendiren, sayısı az da olsa, bibliyografik kayıtlar kapsadığı için tanıtmayı uygun gördüm. Gerçi Türk âlemini ele alan müstakil bir araştırma yoktur. Sebebinin ne olabileceğini burada tartışmayı yersiz buluyorum. Şimdilik ciltteki sırayı izlemeyi ve hangi alanların işlendiğini, belli başlı hususiyetleri, uzun zamandan beri toplamağa devam ettiğim notlarımın bir kısmını katıp işaret etmeyi yeterli gördüm.

ALESSANDRO BAUSANI, *Cinquant'anni di islamistica* (S. 1-26). Zamanımızın belli başlı İslâm tarihi ve edebiyatı mütehasşislerinden olan müellif, İslâm kültürüne dair yapılan en önemli eserlerden başlayarak, İtalya'daki faaliyetleri özetlemektedir. On ciltlik, 7000 sayfa tutarında hicrî ilk kırk yılı kapsayan büyük bir İslâm tarihi (esas başlığında *Annali dell'Islam*) ve 1517 senesine kadar gelen bir İslâm tarihi kronolojisi [orijinal başlığı *Chronographia Islamica, ossia riassunto cronologico della storia di tutti i popoli musulmani dall'anno 1 all'anno 922 della Hığrah (622-1517 m)*] meydana getirmeğe başaran Leone Caetani [İslâm Tarihi, Hüseyin Cahid Yalçın tarafından dilimize çevrilerek, 1924 senesinde on küçük cilt halinde ilk kısımlar bitirilip kalan 30 cilt Maarif Vekâletine verilmiş (İ. Habib, *Avrupa Edebiyatı ve biz* c. 2 [İst. 1941] S. 546 vd). Bir aralık Ankara'daki Maarif Vekâleti binasında yandığı hakkında bir rivayet yayınlanan bu müsveddeler acaba Türk Tarih Kurumu kütüphanesinin çev. 136 numarasındaki eser midir? Tahkik edemedim (bk. Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. yılında Türk Tarih Kurumu*, Ank. 1973 S. 83)] ve Michele Amari (ileriye bk.) gibi iki büyük İslâm tarihi mütehasşisinin bu asrın ilk yıllarında başlattıkları ve Carlo Alfonso Nallino, Giorgio Levi della Vida, Michelangelo Guidi tarafından devam ettirilen ananeye değiniyor (S. 7). Bu gelişmeyi devam ettirenlerden Francesco Gabrieli, gene bir arap - İslâm tarihi mütehasşisi olan babası Giuseppe Gabrieli'nin yolunda yürüyerek yetişmiştir. F. Gabrieli'nin ilmî faaliyeti on sene evvel adına yayınlanan bir armağan kitabında etraflıca ele alınmıştır (*A Francesco Gabrieli*, Roma 1964). Bu tarihten sonra da yeni eserler vermekten geri durmayan müellif, İngilizceye de çevrilen *Maometto e le grandi conquiste arabe* [Hz. Muhammed ve büyük arap fütûhatı] Milano 1968, ve *Storici arabe delle crociate* [Haçlı seferlerinin arap tarihçileri] Torino 1967 2. bs. adlı eserlerinden başka, kitap tanıtımları ve konferans bildirileri yanı sıra sair tutumları ile yayın faaliyetine devam etmektedir. 1955 senesinde vefat eden Ettore Rossi de İslâm, hatta Türk tarih ve kültürüne ait çok sayıda değerli eser kaleme almıştı. Bu çok cepheli doğubilimi mütehasşisinin ölümünden sonra meslekdaşları tarafından yayınlanan nekrolojilerin yanı sıra, memleketimizde de bir tane yayınlanmıştı (bk. JANOS ECKMANN, "Ettore Rossi, 1894-1955" *IUEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* c. VII s. 1/2 [1956] S. 125-131).

Diğer müellifler de, arap-İslâm kültürünün muhtelif yönlerine ışık tutmuşlardır, ki diğer bölümlerde de ele alınacağı için prof. Bausani fazla teferruatla inmemiştir.

UMBERTO RIZZITANO, *Gli studi di storia araba* (S. 27-64). Arap tarihine dair araştırmaları ile tanınan müellif, 1935 senesinde yayınlanan G. Gabrieli'nin *Bibliografia degli studi orientalistici in Italia dal 1921 al 1934* adlı değerli klavuzundan sonra yayınlanan şarka ait bibliyografaları kayıt ettikten başka (S. 27 n. 1), Leone Caetani'nin başlattığı yeni devir ilmî arabiyyat araştırmalarının kronolojik sırasını vermektedir. Keza müellif yalnız kitaplarla kalmamış, ilmî dergilerdeki önemli makaleleri

de haklarında yazılmış tenkitler ve cevapları da okuyanların bilgisine sunmak için derlemesinde ayrı ayrı göstermiştir. İtalyan arap-islâm devri mütehasısları faaliyetlerini daha çok Hz. Muhammed ve Dört Halife Devri üzerine toplamışlardır. İlk sayfalarda işaret edilen bu hususu sonradan gelen Abbasi devri ve Akdeniz'deki arap hâkimiyeti devrine ait araştırmaların sıralanışı izliyor (S. 46-53) ki Sicilya adasında süre gelen arap hâkimiyetine dair yerli kaynakların Michele Amari'nin [Aslında aşırı bir Sicilyalı olan bu zat, doğduğu ve yetiştiği adanın kıta İtalya'dan ayrı olduğunu ispat etmek sevdası ile arapça öğrenmeğe kalkışmış ve kısa zamanda edindiği bilgisi ile kaynak eser yayınlayacak seviyeye ulaşmıştı. Floransa Devlet Arşivi'ndeki arapça belgelerin ilmi yayın şerefi de bu zata aittir. bk. J. Reyhman and A. Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman - Turkish Diplomats*, The Hague - Paris 1968 S. 81] *Storia dei Musulmani in Sicilia* adlı temel [ilk baskı üç cild olub, sonradan C. A. Nallino tarafından yapıları beş cild tutmaktadır. Kısaltılmış bir edisyonu E. Vittorini tarafından *I Musulmani in Sicilia* başlığı ile Milano'da (1942) yayınlandı] eserinden sonra kimler tarafından işlendiğini de öğreniyoruz. Haçlı seferinde ait arap kaynakları Gabrieli'nin yukarıda adı geçen kitabında ele alındığı gibi, Memlük Sultanlığına ait bazı araştırmalar yapılmış³, Lübnanlı Dürzi Emiri Ma'an-oglu Fahreddin'e dair kitaplar yayınlanmış⁴. İtalyan araştırmacıların devamlı ilgi duydukları Kuzey Afrika konuları bu müellif tarafından ele alındığı gibi, daha sonraki sayfalarda da tekrar edilmiştir. Sayın Rizzitano, 1625 senesinde Venedik

³ RITA ROSE DI MEGLIO, "Un decreto di nomina alla niyâba di Tripoli di Siria al tempo del sultano mamelucco Kushqadam (1461-1467)" *Rivista degli Studi Orientali*, XLII (1967) S. 229-240. FRANCESCO GABRIELI, "Venezia e i Mamelucchi", *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*. Firenze 1965. S. 417-432. MARIA NALLINO, "L'Egitto dalla morte di Qa'it Bay all'avvento di Qânsûh al-Gûri (1496-1505) nei "Diarii" di Marin Sanudo". *Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei*. Serie VIII, XX (1965) S. 414-453.

⁴ P. PAOLO CARALI, *Fahkrad-din II. Principe del Libano e la corte di Toscana 1605-1635*, Roma, c. I 1936. c. 2 1938 de. Bu eserin birinci cildinde Floransa arşivindeki bazı türkçe belgelerden de yararlanılmıştır. İkinci cildinde belgelerin arapça çevirisi bulunmaktadır. Ma'an-oglu Fahreddin, Toskana dukalığı ile giriştiği işbirliğinden dolayı, bir çok batılı müellifler tarafından incelenmiştir. Daha 18. asırda Mariti adında bir italyan papazı onun hakkında müstakil bir eser yazmıştır. Almancaya da çevrilen bu eser, Hammer'in Osmanlı Tarihi'nin kaynaklarındandır. Ma'an-oglu hakkında yazılan en son italyanca bir araştırma: MARTINIANO RONCAGLIA, "Fahr ad-din al-Ma'ni e la corte di Toscana. Nuovi Documenti (1607-1631)", *Al-Machriq. Revue catholique orientale*. année LVII fasc. 4/5 (1963), S. 521-566. Halen Lübnan'da ikâmet eden bu müellif Şark dünyasına ait avrupa belgelerini yayınlarken, Venedik Devlet Arşivinde, Kudüs'deki Kutsal Yerler'e [ileriye S. 328 n. 12 bk] dair olanları da yayınladı; *La Repubblica de Venise et les Lieux Saints de Jerusalem. Documents inédits du XVe au XIXe. S. tires des Archives privées du Couvent de St. François de la Vigne de Venise*, Beyrut 1972, 220 S. Bu kitabın arka kapağında "La République de Venise et la Porte Ottomane. Documents inédits du XVIIe siècle tirés des Archives de l'Etat de Venise" başlıklı kitabının da basılmakta olduğu yazılıdır.

Senato'suna verilmek üzere kaleme alınmış, ancak 1937 senesinde Padova şehrinde neşredilmiş bir rapordan bahisten (G. B. Salvago, *Africa, ovvero Barbaria*) sonra, müteveffa Ettore Rossi'nin, Malta Şövalyeleri tarihine dair yazdıklarının yanısıra (S. 57) diğer doğubilimciler ile tarihçilerin eserlerini sıra ile veriyor (S. 57-59). İtalya yarımadasına yakın olan Libya, Cezayir (*Atgeria*), Tunus (*Tunisi*) hakkında yapılmış araştırmaların yanı sıra, Mehmed Ali Paşa devri Mısır tarihi ile, Süveyş Kanalı açılışı ve onu izleyen senelerde Mısır ve şark dünyasını ilgilendiren sorunların hangi kitaplarda ele alındıklarını, yazarların şahsiyetleri ve ilmi faaliyetleri ile beraber öğreniyoruz (S. 63-66).

SALVATORE BONO, *Gli studi sulla storia del Magreb dal secolo XVI al 1830* (S. 69-98). Bu müellif Akdeniz'de uzun yıllar büyük bir deniz korsanlığı faaliyeti içinde bulunmuş olan Berberî korsanları hakkında kaleme aldığı eserleri ile tanınmıştır. Uzun zamandan beri devam ettirdiği anlaşılan bu konuda toplayabildiklerini, en ince teferruatına kadar, kitab başlığının sınırını kestiği seneleri çok aşarak, incelemeğe çalışmıştır. İlk satırlarda, 1911 senesine kadar İtalya'da bu konuda yapılan yayınların kısırlığına dikkati çekiyor (S. 69 vd. not. 1, bibliyografyaı ihmal etmeden). Halbuki diğer Avrupa ülkelerinde bu konu, birkaç cilde ayrılmış eserler halinde incelenmiştir (S. 71 not. 1 ve 2). İtalyanların Libya'ya saldırıp Türkiye'den ayırdıktan sonra, kurulan enstitüler ve bazı ilmi dergilerin yanısıra bunun desteği ile yayınların da sayısının arttığı görülüyor (S. 72 vd. da bulunan dipnotları). Bu konuya da günümüzde ilmi yön veren Ettore Rossi'dir. 1915-1917 senelerinde askerlik görevi için Libya'da bulunurken arapçasını ilerletmiş, 1920-1922 senelerinde bu sefer çevirmenlik görevi ile tekrar gelince, sonraki araştırmalarında kullanacağı malzemeyi toplamaya başlamıştı. 1928 senesinde tamamladığı ve türk kaynaklarından da geniş ölçüde yararlandığı "*Storia di Tripoli e della Tripolitania dalla conquista araba al 1911*" başlıklı kitabı ölümünden çok sonra ancak 1968 senesinde, Istituto per l'Oriente'nin yayınları arasında ilim adamlarının yararına sunuldu. Bu kitabın yayını da, Maria Nallino ve Francesco Castro'nun gayretlerinin bir sonucudur. Bu yayını haber veren Bono, ayrıca bu kitap hakkındaki, sayısı bir hayli görünen, eleştirileri de kendi görüşü ile beraber işaret etmiştir (S. 89 n. 56). Türk tarihinin bir parçası olan Trablusgarb hakkında, papaz Costanzo Bergna, Rodolfo Micacchi, Francesco Coro'nun kitap ve makaleleri dolaylı da olsa, Akdenizdeki Türklerin siyasi ve sosyal dünyasını aydınlatmaktadır. Bu isimler dışındaki müellifler tarafından meydana getirilen yayınların tanıtımı, Türk kaynaklarından yararlanıldığı takdirde, ortaya daha değerli eserlerin çıkabileceğini öngörmektedir. S. 76-80 arasındaki bu bibliyografya, bir Türk sülâlesi olan KARAMANLI'ların Akdenizdeki faaliyetini büyük ölçüde aydınlatmağa yaramaktadır. Memleketimizde bu konuda, Fuad Ezgü tarafından kaleme alınan *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki maddeden başka [c. VI S. 311-316] müstakil ilmi bir çalışmaya rastlamadım. Aziz Samih İlter tarafından yayınlanan iki ciltlik *Şimali Afrikada Türkler* adlı eser [İstanbul 1937, 221+256 S.] bu konuya hiç de yabancı olmadığımızı gösteren değerli bir emek ürünüdür. [Trablusgarb hakkında türkçe en son ilmi araştırma için bk. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 12/1 (cüz. 125) S. 445a - 452a. Ettore Rossi tarafından ilk yayında kaleme alınmış olan bu madde Cengiz Orhonlu tarafından tâdil ve ikmâl edilmiştir]. Günümüz tarihçileri tarafından, Kuzey Afrika ülkelerine ait konular, ele alınmağa devam etmektedir.

1964 senesinde Torino şehrinde *I corsari barbareschi* başlığı altında yayınlanan kitabında hiç el değmemiş arşiv malzemesinden yararlanan müellif, türk denizlerinin faaliyetini geniş bir şekilde işlemektedir. Evvelki araştırmaların özetini yapan bu bölüm müellifinin kısaca ortaya koyduğumuz bu derlemesi, Türk tarihi için en yararlı olanıdır kanısındayım. Akdeniz ve Ege Denizindeki Türk denizcileri hakkında Prof. M. Tayyib Gökbilgin tarafından "Belgeler" dergisinin 2. ve 9/12. sayılarında Venedik Devlet Arşivindeki türkçe belgelerden yaptığı yayının önemi apaçık ortada görülmektedir. Tenenti'nin *Venezia e i Corsari* (Bari 1961) adlı kitabı 1580 - 1615 seneleri arasında epey aydınlatmaktadır [bu kitabın geniş bir özeti bk. Ş. Turan, *Belleten* XXXI/124 (1967) S. 663 - 670]. Satırlarımı, Napoli'de Istituto Universitario Orientale tarafından yayınlanan, *Studi Magrebini* (Mağrib araştırmaları) dergisinin mevcudiyetini işaret etmekle tamamlarken, 3. cildinde Aldo Gallotta'nın "Le Gazavat di Hayreddin Barbarossa" adlı makalesini (S. 79-160) kaydetmekle yetiniyorum (basıma verirken gördüğüm haberi için bk. Fahir İz, "Barbaros Hayreddin Paşa Gazavatnamesi üzerinde yeni bir araştırma", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*. 1972, Ankara 1973, S. 81-86, 87-92 S. arası foto).

PAOLO MINGANTE, *Studi sulle vicende politiche del mondo arabo nel XX. secolo* (S. 99-108). Oriente Moderno gibi belli başlı bir şark mecmuasının yayınladığı İtalya'da, arap dünyası ile daimî sosyal ve iktisadî bağlantı olduğu için, son devirlere ait önemli araştırmaların bulunması tabiidir. Amadeo Giannini tarafından toplanan belgelerin kaynak bir eser kalacağı herkes tarafından takdir edilmektedir. Mısır, Suriye gibi XX. asırda epey olaya sahne olan toprakların yanında Yemen, Irak, Suudi Arabistan ve sair arap ülkelerine ait mühim araştırmaların bibliyografyası verilmektedir. Derleyenin yaptığı sıralamaya sathice göz atacak olursak, İkinci Cihan Harbi sırasında Mısır'da meydana gelen mühim siyasî olaylar (S. 100 - 102), Suriye'deki Fransız idaresine ait araştırmalar ve Hatay davası (S. 102 vd.), Irak (S. 103)'dan sonra sıra ile Filistin ve Yahudi sorunları ile, Yemen, Suudi Arabistan ve Kuzey Afrika ülkeleri gelmektedir.

LAURA VECCIA VAGLIERI, *Gli studi di lingua e grammatica araba*, (S. 109-129). Arapça dil, gramer ve hattâ edebiyâtına dair kıymetli eserleri ile tanınan derleyici, Birinci Cihan Harbinden sonra İtalyanlar tarafından kaleme alınan gramer kitaplarının kaydı ile araştırmasına başlamaktadır. İtalya dışında da basılan bu gramerler, daha çok arap ülkelerinde yaşayan italyan kolonilerinin orta öğretimdeki ihtiyacını karşılamak içindi. Bu okul gramerleri yanı sıra, çeşitli arap lehçelerine ait yapılanları da sıkı bir tenkit süzgecinden geçiriyor. Bu derleyici, Istituto per L' Oriente yayınları arasında çıkan arapça gramer kitapları ile geniş bir şöhret yapmıştır. 1966 senesinde birinci cildini yayınladığı Arapça-İtalyanca lügâtinin 1969 senesinde ikinci cildini de bitirmiştir ki, üçüncü ve son cildinin de yakında biteceğini haber veriyor [*Oriente Moderno* dergisinin son sayılarının kapağında bitip satışı verildiğini gördüm]. Sonraki sayfalarda yapıldığı ve yapılacağı haber verilen eserler arasında, tanınmış arap coğrafyacılarından al-İdrisi'nin Rocerin kitabı (*Kitab-ı Rocer*)⁵ adlı eserininin İSMEO ve Napoli Şarkiyat Üniversitesinin ilmi sorumlulu-

⁵ Meydana getirdiği coğrafya kitabı ile haklı bir üne kavuşan bu müellifin eseri müteaddid araştırmalara konu olmuştur. Eserin esas başlığı; *Nüzhat ül-Müş-*

luğu ve Leyden'deki Brill yayınevini mali desteği ile yayını ile, Torino şehrindeki UTET yayınevince yürütülen başta Kur'an olmak üzere islâm düşüncesine ait kitaplardır. Arap dünyasına dair diplomatik ve epigrafi çalışmaları çok az olduğu son sayraklarda itiraf ediliyor (S. 127 vd). Zamanımız araştırmacı Giovanni Oman, sikkeler alanındaki yayınları, italyan müzelerindeki koleksiyonları incelemiştir (S. 128 vd. n. 82 ve 83, ayrıca ileriye S. 323 e bk).

CLELIA SARNELLI CERQUA, *Il contributo italiano agli studi di dialettologia araba* (S. 131-139). Klâsik arapçanın dışında, konuşulan günlük lisanının muhtelif müelliflerce ne zamanlar işlendiğini nakleden bu bölüm, Carlo Alfonso Nallino'nun Mısır'daki 1893 senesinde başlayıp, iki cilt halinde yayınladığı eseri ve Libya'daki arapçaya dair sayısı pek bol olan araştırmaya ayrılmış (S. 132-135). Müteveffa Ettore Rossi Yemen arapçasına dair makaleleri ve kitabı ile bu çalışmalara katılmıştı (S. 135 vd.). Arapça lehçelerdeki balıkçılık (ittioniminia)⁶ terimlerini G. Oman *Ittioniminia dei paesi arabi del Mediterraneo*, Firenze 1966, başlıklı kitabında toplamıştır. Hakkında kaleme alınan yazıları derli toplu bu kitabın 137. sayfasında öğrenmekle beraber, Oman'ın bu konuda yazdıkları ve yazacaklarını da haber veriyor. Arapça belgelerle dair az sayıda araştırmannın haberi ile bu bölüm bitiyor.

MARIA NALLINO, *Gli studi di letteratura araba (età classica e decadenza)* (S. 141-157). Klâsik ve gerileme devri arap edebiyatına dair, italyan arabiyatçılar tarafından bir hayli değerli eserler yayınlanmıştır. Bu derlemenin son sayfalarına konan dip notlarda (S. 152-157) bu eserlerin künyeleri verilmektedir. Sıra ile ele alınan edebiyat tarihi (S. 141-143), islâmiyet öncesi şiir (S. 143 vd), Hz. Muhammed devri şâirleri (S. 144), Emevî'ler (S. 144-146), Abbasi'ler (S. 146 vd) devri şiiri bölümlerine ve ayrıca Sicilya ve İspanya'da yetişmiş arap şâirlerine de yer verilmiş. F. Gabrieli'nin dört defa basılan "Arap Edebiyatı Tarihi" [*Storia della Letteratura araba*] 1951, 1956, 1959 ve 1967 yıllarında bazı değişiklikleri de kapsayarak yayınlanmıştır] yanısıra, A. Bausani ve U. Rizzitano'nun da edebiyat tarihleri vardır (ilki F. M. Pereja'nın ayrıca Beyrut'da fransızca bir çevirisi yapılan *Islamologia* [Roma 1951] S. 594-

tak. Sicilya Kralı II. Roger adına yazılması, yukarda gösterilen başlıkla tanınmasına yol açmıştır [IA. c. III s. 211]. Memleketimizde de tanınan bu müellifin hayat ve eserine ait görebildiğim kayıtları buraya aktarıyorum: A. A. ADIVAR, *Osmanlı Türklerinde ilim*, İstanbul 1943 S. 125. FAİK SABRİ (DURAN), "İdrisi'nin büyük dünya haritası", *Hayat* c. 3 (1927) S. 289-294. The Encyclopedia of Islam [III (1971) S. 1032-1035]da G.Oman'ın geniş bibliyografya ile ele almasından başka, İslâm Ansiklopedisi (V-2)'ndeki maddede zikredilen nüshalara ilâveten Şumnu nüshası da O. Keskiöglü tarafından görülmüştür (*Vakıflar Dergisi*, VII S. 136. H. 963/M. 1556 tarihinde istinsah edilmiş bir nüshadır).

⁶ Venedik şehrindeki Giorgio Cini vakfının kültür kısmınca yürütülen Akdeniz Dil Atlası (Atlante Linguistico Mediterraneo) çalışmaları, balık isimleri üzerinde de ciddiyetle durmaktadır. Memleketimizden de bu faaliyete katılan A. Caferoğlu iki ayrı makalesinde, Türkiye tarafından yapılan katkıyı haber vermektedir: A. C. "Türkiye Balık Adları", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* c. X (1960) S. 111-132. A. C. "Atlante Linguistico Mediterraneo," *ay. dergi* c. XI (1961) S. 10-18.

624), ikincisi de "Storia delle letterature dell'Oriente" [Milano 1969] de S. 1-242 yayınlanmıştır). Diğer araştırmaları buraya sığdırmak yersizdir. Nesir üzerinde yapılan araştırma ve incelemeleri de girişin son satırlarında öğreniyoruz. (S. 148-151).

VIRGINA VACCA, *Gli studi della letteratura araba contemporanea*, (S. 159-181). Çağdaş arap edebiyatı hakkında araştırmalar başlığı taşıyan bu bölüm bir evvelkinin devamıdır. Şahıslar ve ülkelere göre yapılan sıralamalarda, zeyil olarak Dante'nin İlahî Komedyada adlı tanınmış eserinin arapça çevirileri (S. 177 vd) ile, italyanca yazan arap müelliflere yer verilmiştir. Dante'nin Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi Cehennem'deki bir bölüme yerleştirmesi, islâm ülkelerinde ve hatta bizde menfi bir tepkinin uyanmasına yol açmıştı. Fakat yaşadığı devirde (1265-1321) islâm dünyasına dair ilmî araştırmaların henüz ilerlememiş olması, bu mutaassıb sairin şuurunda islâm peygamberini bir din bozguncusu olduğu fikrini uyandırmıştı. Bununla beraber, Selâhaddin Eyyübî ve bazı islâm âlimlerini takdir etmesi, lehine bir his uyandırmıştı. Dante'nin islâm tasavvufundan yararlandığına dair uzun zamandan beri yayınlar yapılmaktadır. "Biblioteca Apostolica Vaticana"nın son katalogunda Enrico Cerulli'nin uzun zamandan beri devam ettirdiği ilmî faaliyetine ilâve olarak yeni bir kitap çıkardığını gördüm.

RENATO TRAINI, *I fondi di manoscritti arabi in Italia* (S. 221-276), 50 sayfayı aşan bu derlemede, İtalya'daki arapça yazmalar bölümlerinin tarihî geçmişleri incelenmektedir. Bu makale satırlarında da tekrar edilen kanaata göre, şark bu arada arapça yazmalara sahip olma yönünden İtalya kütüphaneleri, Avrupa'dakilere nazaran fakirdir. Bununla beraber acaba önemli nüshalar yok mudur? Türk tarihi açısından ele alacak olursak, güzel bir Dedem Korkut ile Âşık Paşazâde nüshalarının Vatikan kütüphanesinde [bk. E. Rossi, *Elenco dei manoscritti turchi della biblioteca vaticana, Vaticani-Barberiniani-Borgiani-Rossiani-Chigiani*, Città del Vaticano 1953, S. 24 vd, S. 87 vd. Aynı müellif "*Kitab-i Dede Qorqut*" u 1952'de Vatikanda yayınladı] bulunması, *Kitâb-ı Bahriye*'nin, P. Kahle tarafından yayınlanan kısmının⁷, Bologna kütüphanesinde bulunan nüsha esasına göre olduğuna ve Hezârfen Hüseyin Efendinin *Telhis ül-beyân* adlı eserinin en güzel nüshasının Venedik'de S. Marco kitaplığında olmasına (bk. R. Anhegger, *Türkiyat Mecmuası* X [1951/53] S. 368 n. 17 ve 369) her halde dikkat etmişizdir. Muhtelif kütüphanelere giren nüshaların geçirdiği evreleri kısaca inceleyen müellif zeyil kısmında, arapça elyazmalara sahip kütüphanelerin isimlerine ve cild sayılarına değindikten sonra (S. 254-260), Bologna Üniversitesi kütüphanesinde bulunan arapça yazmaların karşılaştırılmalı bir listesini veriyor (S. 261-276).

GIOVANNI OMAN, *Vestigia arabe in Italia*, (S. 277-190). Bu sayfalarında müellif İtalya'da pek az işlenen bir konuya değiniyor. Olayların akışını, edebî ve tarihî eserlerden öğrenmenin yanı sıra, sâir maddî delillerin neler olduğunu târif ediyor. Yukarıki satırlarda (S. 322) bilvesile, faaliyetinden bahsettiğimiz müellif, genel bir girişten sonra, epigrafi (S. 279-283), meskukat (S. 283-286) konuları üzerinde duru-

⁷ P. Kahle, *Piri Reis Bahriye, Das türkische Segelhandbuch für das Mitteländischen Meer vom Jahre 1521*. Berlin-Leipzig, 2 cilt (1926). Bu eser hakkında M. Fuad Köprülü'nün iki tanıtma yazısı vardır: *Hayat* c. I (1927) S. 234 vd. ayrıca *Türkiyat Mecmuası* c. II (1928) S. 506-508.

yor. Sardunya ve Sicilya adalarında ele geçen malzemenin tanıtılmasından sonra, epigrafiye dair malzemenin azlığına çeşitli ihtimaller ileri sürülüyor. Arap harfli mezar taşları ve câmi kitabeleri zamanın ve İtalya yarımadasındaki mutaassıp katoliklerin tahribinden kendisini kurtaramamıştı. Bu bölümden bahsedeceğim nokta [S. 284. vd. da], 1953 senesinde Osmanlı Türklerine ait bir kaç paranın ele geçmesidir. Ele geçen sikkelerin maddî tavsifini müellif başka bir araştırmasına havale ediyor.

BIANCAMARIA SCARCIA AMORETTI, *L'Onomastico Arabicum, un esempio di collaborazione internazionale*, (S. 291-306). Uluslararası bir işbirliği örneği gösterilen *Onomasticon* hakkında 1966 senesinde başlanılan ve halen de devam eden çalışmalar özetleniyor. Özel isimlere dair Leone Caetani'nin bir cildini yayınladığı kitabından sonra, devam ettirilmesi için bıraktığı notları geliştirmek suretiyle yürütülmekte, bunların yanında da, yeni görüşler eklenmektedir. İtalya'da "Accademia dei Lincei", Fransa'da da "Institut de Recherche et d'Histoire des Textes" tarafından günümüzde deruhde edilen bu çalışmanın, İtalya'daki faaliyetini buradaki satırlardan öğreniyoruz (S. 296). Fransızlar tarafından G. Vajda'nın önderlik ettiği fişleme de muhtelif kaynaklar üzerinde devam ettirilmektedir (S. 298 vd). Bu çalışmanın özelliğinden birisi de, ilim âleminde kullanılan transkripsiyondan ayrı olarak yeni bir sistemin getirilmesidir. Ayrıca yapılacak kısaltmalar, bazı künyelerin kod numaraları halinde gözler önüne serileceğini gösteriyor (S. 301-304). İlk bakışta kullanımcı zor görünüyor ise de, kayıt eden uzun referanslar yapmaktan kurtulacağı gibi, bazı mühim temel kaynaklara aşinâ olanlar da, aradığı konuyu veya şahsı, kısa tariflerden sonra kolaylıkla bulabilir. Örnek tablolar (S. 304-305 arasında) yeterli bilgiyi verebilmektedir.

ANGELO PIEMONTESE, *Cinquant'anni di persianologia* (S. 307-408). Adeta başı başına büyük bir bibliyografya hacminde olan bu derleme son senelerde İran tarih ve kültür sahasında bir hayli yeni eser yayınlanan İtalya'da, "Elli yıllık araştırmalar" başlığını taşımasına rağmen, daha önceki seneleri de kapsayıp İran edebiyat ve tarihi hakkında yapılan çalışmaları teker teker saymaktadır. Konunun yalnız geçmiş süresini değil müelliflerin karakterlerini de tasvirten geri durmamaktadır. Geçen asırda I. Pizzi'nin başlattığı, günümüzde de Alessandro Bausani'nin otorite olduğu İran edebiyatı çalışmaları, bu ülkede bir hayli ilerlemiş durumdadır. Türk kültür dünyası ile yakın ilgisi olan İran medeniyetinin, italyan araştırmacılar tarafından incelenmesi, islâmlık öncesi ve sonrası tarzında ikiye ayrılmakla, yanbaşımda hatta uzun asırlar İran'da hüküm sürmüş Türk medeniyeti nedense ihmal edilmiştir. Halbuki önceleri Luigi Bonelli, Ettore Rossi ve günümüzde Alessio Bombaci çeşitli araştırmalarında bu eksikliği gidermeye çalışmışlardı. Adı geçen zatlar üç büyük şark diline olan hâkimiyetleri ile karşılaştırmaları selâhiyetle başarmışlardır. İran tarihini ilgilendirmekle beraber, türk dünyasına da yeni bilgiler getiren yakın zamanda çıkmış bir kitaba Belleten sütunlarında temas etmişim⁸. Bundan başka "Istituto Italiano

⁸ Michele Membrè, *Relazione di Persia (1542)*. bk. Belleten c. XXXVI S. 107-115. Bu kitap hakkında hazırladığım tanıtmayı vatanî görevim arifesinde bitirdiğim için, bazı notlarımdan istediğim gibi yararlanamadığım başka, tashih hataları da yaptığımı ne yazık ki bittikten sonra fark ettim. Eksik ve hatalı bıraktığım noktalara tekrar dönüyorum: 1-S. 107'de, 3. satırda yayınlayanın soyadı Cordona

per il Medio ed Estremo Oriente” tarafından yapılmış bazı yayınlar elimizdedir. En önemlisi 17. asrın ilk yarısında Türkiye ve İran’da bulunmuş Pietro della Valle’nin İran mektuplarının yeniden bastırılmasıdır. İki cilt plânlanan bu neşrin birinci cildinin basımı tamamlanmıştır. 26 Nisan 1973 tarihinde tertiplenen İran-Venedik

değil Cardona’dır. Prof. Manlio Cortelazzo’nun tavassutu ile, bu kitapdan sonra iki ciltlik bu eseri de bana haber aldığımdan kısa bir zaman sonra tedarik eden müellife bu vesileyle teşekkür ederim. 2 - Aynı sayfada no. 2 de E. Alberi’nin yayınladığı seride Türkiye’yi ilgilendiren *relazione* cildlerinin yayın tarihi sıralaması şöyledir; 1840-1844-1855. Yanlışlıkla koyduğum 1885 tarihi serinin o sıralarda devam eden ciltlerinden birisidir. *Relazione*’ler günümüzde, İtalya’nın Torino şehrindeki “Bottega d’Erasmus” adlı yayınevi tarafından temsilciler eliyle Senato’ya verilmiş tarihi sırasına uygun bir şekilde tekrar yayınlanmaktadır. Şimdiye kadar İngiltere hakkındakiler bir cilt, Almanya’ya dair olanlar da üç cilt halinde yayınlanmıştır. Yayınevinden yakın bir geçmişte edindiğim bilgiye göre, şimdi Fransa’ya ait olanların hazırlığı yapılmakta, Türkiye *relazione*’leri yayınlanma sırasını beklemektedir. 3-S. 110. 1550 senesinde Venedik devletinin şark dilleri tercümanı atanan Membrè’nin, pek çok türkçe belgeyi italyancaya çevirdiğini, Venedik Devlet Arşivi’nde mevcut *Libri Commemoriali* adlı seride görmüştüm. Predelli tarafından yapılan basılı nüshadan çıkardığım notlarımı kaybettim ve bütün aramalarıma rağmen bu ciltleri tekrar tetkik edemediğim için gerekli künyesini ve sayfa numaralarını veremiyorum. Fakat genel başlık: R. Predelli, *I Libri Commemoriali della Repubblica di Venezia. Regesti (1239-1787)*’dir. Venedik’te 1876-1914 tarihleri arasında 8 cilt olarak basılmıştır. Venedik’e yollanan sayısı bir hayli çok türkçe belgenin çevirisini kapsadığı için, mühim kaynaklardandır. Venedik tarihi üzerinde kaynak yayını ile tanınan “Deputazione di Storia Patria per la Venezia” nezdinde ısrarla yaptığım başvurmalarda, yer değiştirmek için kitapları sandıklara konan bu kurumun, eski kitapları birkaç senedir satmadığı haberi geldi. Türk tarihinin yerli ve yabancı kaynaklarını büyük maddî fedakârlıklar ile toplamağa kalkışan muallim M. Cevdet (İnançalp) haber aldığı bu kitapları tedârik etmeğe uğraşmış fakat getirtememiş (bk. O. Ergin, *Muallim M. Cevdet’in hayatı, eserleri ve kütüphanesi*, İst. 1937, S. 523). 4-Gene aynı satırlarda, Membrè’nin bir doğu haritasına katkısından söz ederken, haritanın Tunuslu Hacı Ahmet adlı coğrafyacıya ait olduğunu ve Venedik şehrindeki San Marco kütüphanesinde bulunduğunu kaydetmemişim. Memleketimizde bu harita hakkında yapılan çalışmalar için bk. A. SAYILI, “Üçüncü Murad’ın Mücessem Yer Küresi” (*Bellekten*, c. XXV) başlıklı makalesinin 401. sayfası ve not 12. 5 - S. 115’de Scarcia’nın makalesinin başlığı bir tashih hatası sonucu anlaşılabilir bir şekil olmuştur. Doğrusunu tekrar ediyorum: *La Persia tra Uzun Hasan e Tahmasp 1454-1572*. Birkaç satır sonraki Romusio’nun Ramusio olması gerektiği erbabınca kolaylıkla anlaşılabilir. *Il Veltro* dergisinin İtalya-İran ilişkilerine ayrılan bu sayısının (Anno XIV. n. 1-2 [1970]) 39-60 sayfaları arasında, Türk tarihini yakından ilgilendiren başka bir makale daha vardır: GIUSEPPE CARACI, *Viaggiatori italiani in Persia nel medioevo*. İran’a Ortaçağ boyunca italyan seyyahlar tarafından yapılan seyahatleri kronolojik sıra ile inceleyen müellif Anadolu’ya ait kayıtları kısa da olsa zikretmiştir. Konunun türk tarihi açısından tekrar ele alınmasını arzulamaktayız.

ilişkilerine ait bir serginin kataloğu da bugün elimizde bulunmaktadır; Maria Francesca Tiepolu, *La Persia e la Repubblica di Venezia. Mostra di Documenti dell'Archivio di Stato e della Biblioteca Marciana di Venezia*, 1973, 78 S. İtalyanca, 41 S. farsça. Farsçaya çevirenler İraj Anvar ve Gh. Rowshani. Bu satırlarda konuyu daha fazla uzatmanın yararlı olmayacağı kanısındayım. Satırlarımı, derleyicinin sayısı 102'ye ulaşan dip notlarından başka rakamlar ile yürüttüğü bibliografyasının (S. 387-408) 392 tane olduğunu ve alfabetik olarak sıralandığını kaydetmek ile yetiniyorum.

FRANCESCO CASTRO, *Gli studi di diritto islamico*, (S. 409-436). İslâm hukukuna dair yapılan araştırmaları derleyen bu zat, eseri yayınlayan enstitünün bir çok yayımına imzasını atmış, faal bir şahsiyettir. Bu derlemesinde detaylı bir tasvire gitmeden, müelliflere göre ele alınan konuların yayını esas olan bir sıralamasını vermektedir. Hukuk kavramının bir toplumdaki önemine değinmeyi bile burada gerekli görmüyorum. Fakat tarihimizi incelerken karşımıza çıkan bir çok kavramların açıklanmadan kalması, sayısı yeterli olmayan yayınlar hâric tutulursa, Türk Hukuk Tarihinin geçirdiği safhaların lâyıkıyla incelenmemiş olması mühim eksikliklerden birisidir. Cumhuriyetimizin ilâmı ile beraber Hukuk Fakültesinde "Türk Hukuk Tarihi" dersleri konmuş, merhum Fuad Köprülü, kurduğu dergilerden ikisine "Türk Hukuk Tarihi" ismi (birisinde *İktisat* başlığı vardı) vermiş ise de, yayına devam edilmemesi fikir dünyamızda boşluk bırakmıştır. Uzun asırlar çeşitli ülkelere varlığını kabul ettiren Türk devletinin, o ülkelerde hukukî sahada neler bıraktığını, bunların yarattığı sosyal ve ekonomik etkilerin neler olduğunu incelemek Türk tarihçilerine düşer. Halbuki Libya'daki hukuk ve vakıf gibi konular İtalyan bilim adamları tarafından incelenmiştir. İslâm hukuku araştırmacıları, yakın ilişki kurdukları ülkelerin hukuk tarihine büyük önem vermişler ve epey araştırma yayınlamışlardır. Bunların bir kısmının künyelerini bu derlemede görüyoruz.

* * *

Bu satırları bitirmeden evvel bir konuya değinmek istedim. Şark ülkeleri ile her zaman çeşitli alanlarda maddî ve manevî alâkasını devam ettiren İtalya'nın acaba bu eser hazırlandığı sırada Türkiye'yi ilgilendiren yayınları toplayacak ve sonraki araştırmacılara devredecek bir çalışma yapılamaz mıydı? Yukarki satırlarda haber verdiğimiz bibliografya kitabı (n. 1) bazı araştırmaları müellif isim sırasına göre derli toplu bir araya getiriyor. Kelime anlamıyla türkolog olmayan, fakat doğu ve hattâ türk sorunlarını muhtelif zamanlarda ele almış müellifler hiç mi zikre şayan değildi? Prof. A. Bombaci'nin ilerde (S. 328) künyesini verdiğim araştırmasının ilk satırlarında Avrupa'daki Türk kavramının neler olduğu üzerinde durulmuştur. Bugünkü Türkiye tarihinin İtalya yarımadası ile ilişkileri, Anadolu Selçukluları zamanında, 13. asırda başlamaktadır. Bu ilişkilerin en basit bir özeti çıkarılmaya kalkışmak bile uzun bir mesâiyi gerektirmektedir. Tekrar elimizdeki kitaba dönünce, başlangıç sınırı olan 1921 senesinde kaleme alınmış ve Türkiye'yi ilgilendiren bir bibliografya kitabının mevcudiyetini en önce kaydediyorum (R. PARIBENI, *Saggio di bibliografia anatolica*, Venezia 1921, 238 S.). Kaldı ki, "Oriente Moderno" dergisinde Türkiye bölümü hiç bir zaman eksik olmadığı gibi, ihmal edilmeyecek araştırmalar, kitap tanıtımları yapılmıştır. Müteveffa Ettore Rossi 1937 senesinde İstanbul'da toplanan İkinci Türk Tarih Kongresinde "Türk-İtalyan Bibliografyası" hazırlanması için bir teklif ileri sürmüştü

(*İkinci Türk Tarih Kongresi, İstanbul 20-25 Eylül 1937*. İstanbul 1943, S. L.). Bu temennisini gerçekleştirmek için ilk kayıtları vermiş (op. cit. S. 418-421, buradaki metinden daha değerli malzeme ne yazık ki pek mâruf olmayan italyanca ayrı basımda mevcuttur), İtalyan Ansiklopedisi'ndeki Türkler (Turchi) maddesinde önemli kayıtlar koymuştu.

İlk satırlarda uzun süredir topladığım Türk-İtalyan münasebetlerine ait notlarımı yayınlama olanağı bulduğumu kaydetmiştim, böylece elimizdeki kitabın eksikliğini bir parça gidermek istedim. Bunun için aşağıdaki satırlarda yayınladığım bibliyografya denemesi, bu konuda benim ilk yayım olduğundan eksiklikleri bulunacağını biliyorum. İtalyan neşriyatı devamlı olarak kütüphanelerimizce takip edilmemektedir. Birçok değerli dergi ve sair süreli yayınları koleksiyon halinde bulamıyoruz. Zaman zaman elime geçen muhtelif bibliyografya ve tanıtma yazıları yoluyla elde edebildiğim notlarımı bu yazıyı fırsat bilerek bir araya getirmeye çalıştım. Böyle bir çalışmanın bir italyan türkolog hatta kütüphaneci tarafından daha detaylı kaleme alınması ilerki çalışmaları bir hayli kolaylaştıracaktır. İtalyan türkologlardan Luigi Bonelli'nin Türk fikir âlemine dair ilmi faaliyeti asla ihmal edilemez. Bu âlimin çoğu ilk defa kendisi tarafından işlenen konuların kronolojik bir sırasını, Ettore Rossi'nin ki ile birlikte bekliyoruz.

ANCHIERI, ETTORE. *Costantinopoli e gli Stretti nella politica russa ed europea dal trattato di Quçuk Kainargia alla convenzione di Montreux*, Milano 1948, 268 Sayfa.

ARMAO, ERMANN0⁹. *In giro per il Mar Egeo con Vincenzo Coronelli*, Firenze 1951, 426 Sayfa.

BABINGER, FRANZ¹⁰. "Relazioni visconteo-sforzesche col la Corte ottomana durante il sec. XV." *Atti del Convegno di Studi su la Lombardia e l'Oriente. Milano 11-15 giugno di 1962*, Milano 1963, S. 8-30.

⁹ İzmir doğumlu olduğunu söyleyen müellif bu kitabında italyan coğrafyacı V. Coronelli'nin Batı Anadolu ve 17. asırda Türk idaresi altındaki topraklara dair verdiği bilgilerin tahlilini yapmakta, yeni yayınları da ilâve etmektedir. Yer isimleri yönünden çok faydalı bir eseri hizmete sunan müellif ayrıca zengin kütüphanesinde bulunan Şark'a ait kitapların tahlili bir kataloğunu da hazırlayıp yayınlamıştır: *Catalogo ragionato della mia biblioteca. Opere di consultazione. Venezia - Albania-Oriente Mediterraneo*, 1953 Sayfa. Firenze 318 Sayfa. Müellif için kısa bir haber, bk. W. Sperco, "E. Armao", *TTOKB* n. 120 (Ocak 1952) S. 37 vd.

¹⁰ Müteveffa Franz Babinger, aşına olduğu italyan kaynaklarından epey yararlanmış ve pek çok italyanca makale kaleme almıştı. 1961 senesine kadar yaptıklarına topluca sahibiz: *Franz Babinger Schriftenverzeichnis 1910 bis 1961*. München 1962. 51 sayfalık bu bibliyografya, "Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante" adı altında mezkûr müellifin makalelerini bir araya toplayan dizinin birinci cildinden ayrıbasımdır. Yukarda zikrettiğimiz makalelerinden başka Kanunî Sultan Süleyman devrine ait nâdir bulunan bir metnin de fotokopi yayını italyanca giriş, önsöz ve dizin ile hazırlamıştır: *Luigi Bassano. Costumi et i modi particolari della vita de' Turchi. Ristampa fotomeccanica dell'edizione originale (Roma, 1545) corredata da una introduzione, note bio-bibliografiche ed un indice analitico a cura di F. B. Monaco di Baviera*. 1963. XI-132 Sayfa. Babinger'in Fatih Sultan Mehmed hakkındaki monografisinin daha mufassal çevirisi İtalya'nın Torino şeh-

- BABINGER, F. "Lorenzo dei Medici e la corte ottomana," *Archivio Storico Italiano* a. CXXI (1963) disp III, S. 305-361.
- BABINGER, F. "Maometto il Conquistatore e gli Umanisti d'Italia", *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*, Firenze 1966, S. 433-449.
- BARBERA, GIUSEPPE, *Elementi italo-siculo ven. geno. nei linguaggi arabo e turco*, Beyrut 1940, IX-255 Sayfa.
- BERTELE, TOMMASO¹¹, *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Costantinopoli e le sue antiche memorie*, Bologna 1932.
- BOMBACI, ALESSIO, "L'Impero Ottomano", *Nuove Questioni di Storia Moderna*, Milano 1964, S. 557-600.
- BERTOLI, MARIA ESTHER, "Il card. Giulio Alberoni e il principe Francesco II. Rakoczi", *Nuova Rivista Storica* XLIV (1960) S. 560-582.
- BRIENZA, MARIO, "Un riflesso della battaglia di Vienna del 1683", *Archivio Storico per la Calabria e Lucania*, Roma 1955, S. 101-119.
- CACCAMO, DOMENICO, "Eugenio IV. e la crociata di Varna", *Archivio della Società romana di storia patria* serie III, anno LXXIX (1956) Roma, fasc. I-IV S. 35-87.
- CANDIDA, L. *La Turchia*, Roma 1942.
- CASTELLANI, P. EUTIMIO¹² OFM. Archivista della Custodia della Terra Santa, *Catalogo dei firmani ed altri documenti legali emanati in lingua araba e turca concernenti i santuari le proprietà i dritti della Custodia di Terra Santa conservati nell'archivio della stessa custodia in Gerusalemme*, Gerusalemme [Kudüs], Tipografia dei PP. Francescani, 1922 168 Sayfa.

rindeki G. Einaudi yayınevi tarafından 1957 ve 1967 senelerinde basılmıştır. Müteveffa, Roma'daki İtalyan Ansiklopedisi bürosu tarafından yayınlanan *Dizionario Biografico degli Italiani* adlı külliyyatda "Angioiello (Degli Angioielli) Giovanni Maria" (c. 2. S. 275-278) "Bassano, Luigi" maddelerini yazmıştı. Daha sonraki cildlerde bizim de ilgileneceğimiz başka madde yazıp yazmadığını Ankara'da bulamadığım için bilmiyorum. 1961 senesinden sonraki yayınlarını kapsayan bir bibliografyasının henüz hazırlanmadığını öğrendim. Beş makalesini topladığı bir kitabında [*Spatmittelalterliche frankische Briefschaften aus dem grossherrlichen Seraj zu Stambul*], München 1963, 144 Sayfa] birinci makalenin başlığı "Lorenzo dei Medici und der Osmanenhof"dur. İtalyanca aslının tam veya ilâveli bir çevirisi midir? Şahsen sahib olmadığım için buraya ihtiyatla kaydediyorum.

¹¹ Bu değerli eserin müellifinin yakında vefat ettiğini "Studi Veneziani" dergisinin XII. cildinde öğrendim. Nekrolojisini aynı derginin 743-749. sayfalarında Giovanni Gorini yazmıştır.

¹² Kudüs şehrindeki Kutsal Yerler muhafazasına görevli Fransızca tarikatının nezdinde bulunan islâm devri belgelerinin bir kataloğudur. Müellifin o zaman Kutsal Yerler Muhafızlığının (Custodia della Terra Santa, mahiyeti hk. bk. *Custodia di Terra Santa 1342-1942*, Gerusalemme [Kudüs] 1951. Muhtelif makaleler) arşivisti olduğu anlaşılıyor. Yedi bölüme ayrılan bu katalogda 15. sayfadan sonraki belgeler Osmanlı-Türk idaresi devrinde verilenlerin mahiyeti, boyutları, milâdî tarihi ve italyanca bir özetinden sonra hicrî tarihini de, buldukları kutu ile işaret edil-

- CATALUCCIO, FRANCESCO, "Diplomazia di guerra e negoziati di pace sulla spartizione dell'Asia Ottomana (1915-1923)" *Archivio Storico Italiano* (1966) disp. II S. 208-249.
- CESSI, ROBERTO, "La caduta di Costantinopoli nel 1453". *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, Tomo XCVII parte II (1938) S. 551-575.
- DALLEGGIO d'ALESSIO, E.,¹³ *Relatione dello Stato della Cristianità di Pera e Costantinopoli, obediante al Sommo Pontefice Romano. Manoscritto della prima metà del XVII secolo, annotato e pubblicato da E. D. D'A., Costantinopoli [Istanbul] 1925,*

mektedir. 1523 senesinden 1902 senesine kadarki türkçe belgelerin numarası 84 den 2644 e kadar devam etmektedir. Türk belgebilimi üzerinde çalışanların nedense şimdiye kadar ihmal ettikleri bu kitap, Sina yarımadasında bulunan meşhur Santa Catharina, ortodoks mezhebi manastırındaki belgeleri inceleyen iki eserin bibliografyasına girmiştir: HANS ERNST, *Die mamlukischen Sultansurkunden des Sinai-Klosters*, Wiesbaden 1960. KLAUS SCHWARZ, *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache*, Freiburg 1970. Kısa bir müddet evvel çıkan, Kanunî Sultan Süleyman devrine ait bir belge klavuzu kitabı, Castellani'nin özetlediği belgelerin tarihsel sıralamasını verdiği gibi [JOZEF MATUZ, *Herrscherurkunden des Osmanen sultans Süleyman Prachtigen. Ein chronologisches Verzeichnis*, Freiburg 1971], Freiburg Üniversitesinin şarkiyat seminerinde Türkçe fermanların fotoğraflarının iki ciltlik bir albümde olduğu [157. sayfada] kaydediliyor. Memlûk Sultanları tarafından verilen belgeler, metnin fotokopisi, matbaa harfli yayını ve italyanca çevirisi ile Kudüs'de yayınlandı. Fakat kapak kısmı ve genel giriş bir türlü yayınlanmadığı için kullanılması güven verici olmuyor.

Doğu ülkelerindeki Kutsal Yerleri korumak ve hristiyanlığı yaşatmak için Fransızca tarikatının faaliyeti asırlardan beri devam eder. Kurucuları Assisi'li S. Francesco, Mısır Sultanını tanassur ettirmek için uzun bir seyahati bile göze almış fakat dinî münazarayı kaybederek ülkesine geri dönüp kurduğu tarikatın ikna yolu ile bu işe devam etmesini vasiyet etmişti. 1219 yılında Sultan Melik el-Kâmil nezdindeki bu teşebbüsün fikir yönü L. Massignon tarafından incelenmiştir (*Opeva Minora*, Beyrut 1963 II, S. 482 vd.). Dante'nin İlahî Komedyasının Cennet faslının XI. *canto*'sunda tebci edilen S. Francesco'nun muakkıplarının misyonerlik faaliyetlerini incelemek bu satırlarda imkânsızdır. G. Golubovich "Collegio S. Bonaventura" tarafından (önceleri Floransa civarındaki Quaracchi [Ad Claras Aquas]'de olan bu enstitü bir kaç sene evvel Roma civarındaki Grottaferrataya taşınıp yayını sürdürmektedir) yayınlanan ve sayıları yirmi cildten fazla tutan "Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano" başlıklı büyük seride, misyonerlerin faaliyetleri ve raporlarını ilim âlemine sunmuştur. [ayrıca bk. S. 319 n. 4].¹³ "Beyoğlu ve İstanbul'da yaşayan, Papa'ya tâbi hristiyan cemaat hakkında rapor. Onyedinci asrın birinci yarısına ait elyazması".

Şimdi Atina'da yaşayan kitabın müellifi, Paris'de bulunduğu italyanca metnin yayını hazırlamış. Bu "relatione" ler Venedik temsilcilerinininki gibi devletin siyasi ve mali kudretini tasvir etme yönünden çok uzaktır. Fakat İstanbul'un ve Anadolu'nun sosyal durumu hakkında verilen bilgiler oldukça yararlıdır. Metnin kimin tarafından yazıldığını saptanamaması karşısında, G. Hofmann bu probleme bir çözüm getirmiştir; *Il Vicariato apostolico di Costantinopoli 1453-1830*, Roma 1935, S. 18 n. 3

- DE LEONE, ENRICO. *L'Impero Ottomano nel primo periodo delle riforme (Tanzimat) secondo fonti italiane*, Milano 1967, 262 Sayfa.
- DUJCEV, IVAN. *Avvisi di Ragusa. Documenti sull'Impero Ottomano nel secolo XVII, sulla guerra di Candia*. Roma 1935.
- FASULO, UMBERTO, "Lo sbarco dei Turchi a Sorrento (1558)". *Rivista Araldica* 1958, S. 244-246.
- GOLUBOVICH, P. GIROLAMO, OFM., "La questione de' Luoghi Santi nel periodo, degli anni 1620-1638. Nuovi documenti dall'incarto dell'ambasciatore Filippo di Harlay, Comte di Cesy", *Archivium Franciscanum Historicum*, a. XIV (1921), f. I-III, S. 209-242. fas. IV, S. 461-497. [Müellif ve bu konudaki yayınları için bk. S. 13 n. 12].
- KISSLING, H. J., "Francesco Gonzaga ed il Sultano Bajezid II", *Archivio Storico Italiano*, Anno CXX (1967), disp. I S. 34-68. [türkçeye müellif tarafından çevirisi için bk. "Sultan Bayezid II ve Françoisko II. Gonzaga", *Türkiyat Mecmuası* c. XV (1968) S. 47-73].
- LA CAVA, ALFONSO, "Il sacco turchesco in Manfredonia nel 1620", *Archivio Storico per le Province Napolatane*, Napoli a. XXVI (1940) S. 60-104.
- LEODRISII CRIBELLI, *De expeditione Pii Papae II. adversos Turcos*, A cura di Giulio Zimolo, Bologna 1951, XLII-193 Sayfa.
- LOPEZ, ROBERTO, "Il principio della guerra veneto-turca nel 1463", *Archivio Veneto*. Serie V. t. 15 (1934), S. 45-131.
- MALGERI, F., *La guerra Libica 1911-1912*, Roma 1970, 429 Sayfa.
- MARFORI, T., *La costituzione turca*, Firenze 1947.
- MULTESE, PAOLO, *La terra promessa. La guerra italo-turca e la conquista della Libia 1911-1912*, Milano 1968, 377 Sayfa.
- MATTEUCCI, P. GUALBERTO OFM., *Un glorioso convento francescano sulle rive del Bosforo. Il S. Francesco di Galata in Costantinopoli. 1230-1697*, Edizioni Studi Francescani Firenze-Roma, 1967, 417 sayfa. [Hakkında yazdığım haber tarzında bir makale *IÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi* (sayı 2 [Ekim 1971) S. 345 vd.]'ndedir].
- MERCATI, ANGELO, "Le due lettere di Giorgio di Trebisonda a Maometto II", *Oriente Christiana* (1943) S. 65-99.
- MIGLIORINI, E., "Un nuovo stato mediterraneo. Il Hatay". *Bollettino della Società Geografia Italiana* (1939). S. 169-182.
- MONCALLERO, G. L., "La politica di Leone X e di Francesco I nella progettata crociata contro i Turchi e nella lotta per la successione imperiale.", *Rinascimento* (1957) s. 61-109.
- MORMORIO, GIUSEPPE, "Cornelio Magni e un esercito turco del' 600" *L'Universo* (1957) S. 839-846.
- PALL, FRANCIS¹⁴, I rapporti italo-albanesi intorno alla metà del secolo XV (Documenti inedite introduzione e note storico-critiche)." *Archivio Storico per le Province Napoletane*. Serie III. v. IV (1965). S. 123-226.

¹⁴ İtalyan asıllı bir romen tarihçi olan müellif, türk tarihini ilgilendiren bazı italyanca makaleler kaleme almıştı. Elimdeki notları yayınlama fırsatını bulduğundan, burada sıralıyorum:

- PASCHINI, PIO, "La flotta papale alla Prevesa (1538)", *Rivista di Storia della Chiesa in Italia* anno V. n. s. 1 (1951) S. 53-74.
- PASTINE, ONORATO, *La politica di Genova nella lotta veneto-turca dalla guerra di Candia alla pace di Passarowitz*. Genova 1938.
- PASTINE, ONORATO, *Genova e L'Impero Otomano nel sec. XVII*, Atti della Società Ligure di Storia Patria; v. LXXIII, Genova 1952, 188 Sayfa.
- PASERO, CARLO, *La partecipazione bresciana alla guerra di Cipro e alla battaglia di Lepanto (1570-1573)*, Brescia 1954, 160 Sayfa.
- PIUS II Enea Silvio Piccolomini, *Lettera a Maometto II (Epistola ad Mahometum)*, a cura di Giuseppe Toffanin. Napoli 1953, LVII-194 Sayfa.
- QUARTI, GUIDO, *La battaglia di Lepanto nei canti popolari dell'epoca*, Milano 1930, 318 Sayfa.
- QUARTI, GUIDO, *La guerra contro Turco in Cipro e a Lepanto 1570-1571*, Venezia 1935 775 sayfa.
- QUARTI GUIDO, "Assedio della capitale di Cipro. Nicosia 1570", *Rivista di Cultura Marinara*. a. XV. Roma (1940). S. 84-122, 570-595.
- QUAZZA, GUIDA, "La Politica orientale sarda nei dispacci del Tecco (1850-56)", *Rassegna storica del Risorgimento* XCVIII (1961) S. 663-680.
- RUNCIMAN, S, *La caduta di Costantinopoli* trad. di Marisa Luisa de Luigi Rotondi Milano 1968, 204 sayfa.
- SASSI, FERRUCCIO, "Le campagne di Dalmazia durante la guerra di Candia (1645-1648)", *Archivio Veneto*, serie V. t. XX (1937) S. 211-250, t. XXI (1937) S. 60-100.
- SERRA, ALESSANDRO, "Relazioni del Castriota con il papato nella lotta contro i Turchi (1444-1468)", *Archivio Storico Italiano* (1956) S. 713-733, (1955) S. 33-63.
- SORANO, G, *Il papato, l'Europa cristiana e i tartari*, Milano 1939, 386 Sayfa.
- SPERDUTI, GIUSEPPE, *Aspetti giuridici della questione di Alessandretta*, Milano 1939, 336 Sayfa.
- STELLA, ALDO, "Gianandrea Doria e la "Sacra Lega" prima della battaglia di Lepanto". Estratto dalla Rivista di Storia della Chiesa in Italia, anno XIX n. 2 (1965), 29 Sayfa.

I - "Ciriaco d'Ancona e la crociata contro Turchi" *Bulletin Historique de l'Academie Roumaine*, XX (1937) S. 1-60.

II - "Marino Barlezio. Storico umanista". *Melanges d'histoire generale* II. Cluj (1938) S. 135-318. [Bu iki önemli makale Halil İnalçık tarafından (Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar I, Ankara 1959) incelenmiştir]

III - "Le condizioni e gli echi internazionali della lotta antiottomana del 1442-1443, condotta da Giovanni di Hunedoara". *Revue des etudes sud-est europeennes* t. III (1965) n. 3-4 S. 433-463.

IV - "Considerazioni sulla partecipazione veneziana alla crociata antiottomana di Nicopoli (1396)", *Revue des etudes sud-est europeennes* t. VII (1969) n. 1 S. 187-197.

- TAMBORRA, ANGELO, *Gli stati italiani, l'Europa e il problema turco dopo Lepanto*, Firenze 1961, VIII-98 Sayfa.
- TAMBORRA, A, "Russia e Santa Sede all'epoca di Pietro il Grande", *Archivio Storico Italiano* (1961) dis. II S. 200-240.
- TASSO, ANTONIO, *La questione degli Stretti. I Dardanelli*, Milano 1955, 336 Sayfa.
- THIRIET, FREDDY, "Una proposta di lega antiturca tra Venezia, Genova e Bisanzio nel 1363", *Archivio Storico Italiano*, (1955), S. 321-334.
- VALENTINI, GIUSEPPE, "Appunti sul regime degli stabilimenti veneti in Albania nel sec. XIV e XV", *Studi Veneziani* VIII (1966), S. 195-265.
Arnavutluk (Albania) tarihine ait Venedik Devlet Arşivinde bulunan belgelerin yayınına girişen bu din adamı, İskender Bey (Skanderbeg) devrinden bahseden bir Vatikan Arşivi belgesini yayınlamıştır; *Il "Liber Brevium" di Callisto III. La Crociata l'Albania e Skanderbeg*, Palermo 1968, 227 Sayfa. Venedik Arşivindeki belgeler kitabını Prof. Halil İnalçık'ın kütüphanesinde görmüş fakat not etmeyi ihmal etmişim. Son zamanlarda Vatikan Arşivinde Arnavutluğa ait belgelerin yayımlandığını kataloglarda gördüm fakat inceleyemedim.
- ZACHARIADOU, ELISABETH A. "Ertogrul Bey. Il sovrano di Teologo (Efeso)", *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, n. s. vol. LXXIX/1 S. 155-161.
- Z. E. A. "The first Serbian campaigns of Mehmed II (1454, 1455)", *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli* n.s v. XIX S. 834-840.

* * *

L. Veccia Vaglieri, italyan doğubilimcilerin eserlerinin tam bir bibliografyasının hazırlanmakta olduğunu bildiriyor (c. II S. 129). Çok yararlı olacağına şüphe etmediğimiz bu eseri şimdiden merakla bekliyoruz. Bu enstitü çağdaş türk hikâyecilerinden yapılan çevirilerden başka ve merhum M. Fuad Köprülü'nün Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nın I. cildindeki (1936) "Bizans müesseselerinin osmanlı müesseselerine te'siri hakkında bazı mülâhazalar" adlı çok uzun [S. 165-313] makalesinin (sonradan ayrışması da kitap halinde yayımlandı) çevirisini "*Alcune osservazioni intorno all'influenza delle istituzioni bizantine sulle istituzioni ottomane*", [1953 174 Sayfa] başlığı altında, medeniyet tarihimizi yakından ilgilendirdiği için yayınlamıştır. Hazırlanması sürdürülen yeni kitapta Türkiye kısmı herhalde ihmal edilmez.

E K L E R

I.

Bu tanıtmanın hazırlanmasını bitirdikten sonra inceleme fırsatını bulduğum "Studi Veneziani" dergisinin XII. cildinde [Venedik'teki Giorgio Cini vakfına bağlı iki kültür enstitüsü, (Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano ve Istituto "Venezia e l'Orient") tarafından çıkarılır], tanınmış bizantolog Prof. Agostino Pertusi'nin çok mühim bir makalesini gördüm: *I primi studi in occidente sull'*

origine e la potenza dei Turchi (Türklerin menşei ve gücüne dair garpta yapılan ilk araştırmalar), S. 465-552. Türk kavramının hangi müellifler tarafından işlendiği etraflı bir şekilde açıklanmaktadır. Makale hakkındaki kanaatlerimi fırsat bulabileceğim başka bir araştırmama bırakıyorum. Ayrıca makalenin biraz değişik fransızca bir çevirisi de yayınlanmıştır: “Premières études en occident sur l’origine et la puissance des turcs”, *Bulletin, Association Internationale d’Etudes du Sud-Est Européen* (XI) 1972, S. 49-94. Yalnız bu makale dipnotlarında ilk defa gördüğüm önemli kayıtları buraya aktarıyorum: FRANZ BABINGER, “Pio II e l’Oriente Mussulmano”, *Accademia Senese degli Intronati. Enea Silvio Piccolomini, Papa Pio II. Atti del Convegno per il quinto centenario della morte*, Siena 1968, S. 1-13. F. GAETA, “Sulla ‘Lettera a Mammetto’ di Pio II.” *Buletino dell’Istituto Storico Italiano per il Medio Evo*. c. 77 (1965) S. 146-224. L. GUALDO ROSA, “Il Filelfo e i Turchi. Un inedito storico dell’Archivio Vaticano” *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell’Univeristà di Napoli XI* (1964-1968) S. 109-165. JEAN AUBIN, *Turcica III* (1971) S. 103’de haber tarzında bir yazısı vardır.

“Studi Veneziani” dergisinin bu sayısında işlenen bir konu da Edirne’nin Türkler tarafından fethedilmesi tarihidir. Ele geçen bazı Bizans devri kayıtları yeni bir inceleme konusu olmuştur: ELIZABETH A. ZACHARIADOU, *The conquest of Adrianople by the Turks*, S. 211-217. Ankara savaşı arifesinde Timur hakkında bazı haberleri kapsayan Venedik belgeleri de ayrı bir makalede işlenmiştir: GEORGE T. DENNIS, *Theree reports from Crete on the situation in Romania, 1401-1402*, S. 243-265.

II.

Her sayısını merakla beklediğim “Studi Veneziani” dergisinin XIII. (1973) cildinde Momcilo Spremic’in “I tributî veneziani nel Levante nel XV secolo” [XV. asırda Venediğin şarkda ödediği haraçlar] makalesinde (S. 221-251), F. Thiriet, N. Jorga ve Sathas’ın türk tarih araştırmacıları tarafından da sık sık kullanılan belgelerinden yararlanılmış, S. Ljubic’in de Zagreb şehrinde geçen asır sonlarında Venedik Devlet Arşivi’nden derleyip yayınladığı belgelerin de katılması ile güzel bir araştırmannın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Tanıtmalar faslında M. Aymard’ın bir kaydı (S. 709-712) bana bazı ipuçları verdi. Sergio Anselmi’nin “Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento. Un momento della storia mercantile del Medio Adriatico” [Onaltı ve onyedinci asırlar arasında Venedik, Raguza, Ancona. Orta Adriatik’de bir ticaret tarihi devri] makalesinden haberim oldu. Ancona şehrindeki “Deputazione di Storia Patria per la Marche” adlı kurumun “Atti e Memorie” adlı bülteninin [Serie VIII. Vol. VI (1968-1970)] bir ayırbaşımı elime geçti [yayını 1972’de. S. 41-102]. Bunu fırsat bileerek, Renzo Paci’nin *La “Scala” di Spalato e il Commercio Veneziano nei Balkani fra cinque e seicento* [Spalato (türkçe belgelerde İsplit) iskelesi ve onaltı ve onyedinci asırlarda Balkan yarımadasında Venedik ticareti], Venezia 1971, 161 S. adlı kitabını elde ettim (S. Anselmi’nin *Studi Storici* a. XIII n. 2 [1972] de [S. 408-412] yazdığı tanıtma ile). Adriyatik Denizi kenarındaki çok canlı ticaret limanı Ancona’da büyük bir türk tüccar topluluğundan haber veriliyor. Müstakil bir araştırma konusu olmayan bu soruna ait bazı izlerin Paci [S. 72 “Şehir çok güzel, her milletden ve daha çok yunanlı ve türk tüccar ile dolu” cümlelerinden sonra S. 105’de “Fondaco

dei turchi"] varlığını belgelendiriyor. P. Earle'nin ["The Commercial Development of Ancona, 1479-1551", *The Economic History Review* s. II c. XXII (1969) n. I, S. 28-44] makalesinin genişletilmiş şeklidir. Sergio Anselmi'nin daha detaylı bir araştırmasının anahatları olan bu makalesi yalnız başlıklara kanmamak gerektiğini çok güzel ispat etmektedir.

III.

Prof. A. Pertusi'nin makalesinin yayını anında çıkan bir türkçe kitap lehimizdeki kanaatleri taşıyan yabancı dillerdeki eserlerden bazı sayfaları dilimize kazandırmıştır. Bir edebiyatçı gözü ile işlenen bu kitabın yararı münakaşa edilemez: Bilgegil, Prof. Dr. M. Kaya, *Rönesans çağı cihan edebiyatında türk takdirkârlığı*, Erzurum 1973, 246 Sayfa.

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU